

7. Rodygina N., Fisunov S., Shapor M. Analytics of the activities of the EEU countries, taking into account the current realities of development: A monograph on the customs case. - Moscow: Palmarium, 2015. - 120 pages.

8. Nakipova G. Ye., Kaliyeva G., Kamenov M. Methodical principles, forecasting of consumer demand for mineral and raw materials resources. Journal of Economics and Statistics. - 2013, No. 2.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет

17.04.2018

УДК 332.14.37.483

Кічук Надія

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

В статті наведено визначення поняття «соціальне підприємство». Досліджений розвиток соціальних підприємств в Україні та за кордоном. Виявлена соціальна важливість виникнення даного виду бізнесу в останні роки. Проаналізований склад та напрями діяльності соціальних підприємств в Україні. Досліджені основні тенденції розвитку соціального бізнесу в нашій державі. Окреслені основні труднощі, з якими стикаються підприємці в процесі своєї діяльності: відсутність фінансової підтримки, а саме: відсутній чи важкий доступ до грантової чи іншої фінансової підтримки від фондів, партнерів, інвесторів чи держави для розширення чи початку бізнесу. Визначено перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. Ними є: законодавча та фінансова підтримка з боку держави, місцевих органів влади, навчання керівників соціальних підприємств та розширення виробничо-технічної бази.

Ключові слова: соціальне підприємство, тенденції розвитку соціального бізнесу, конкуренція, труднощі, перспективи розвитку.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ

В статье приведено определение понятия «социальное предприятие». Исследовано развитие социальных предприятий в Украине и за рубежом. Определена социальная важность возникновения данного вида бизнеса в последние годы. Проанализирован состав и направления деятельности социальных предприятий в Украине. Исследованы основные тенденции развития социального бизнеса в нашем государстве. Очерчены основные трудности, с которыми сталкиваются предприниматели в процессе своей деятельности: отсутствие финансовой поддержки, а именно: отсутствует или трудный доступ к грантовой или иной финансовой поддержке от фондов, партнеров, инвесторов или государства для расширения или начала бизнеса. Определены перспективы развития социального предпринимательства в Украине. Ими являются: законодательная и финансовая поддержка со стороны государства, местных органов власти, обучение руководителей социальных предприятий и расширение производственно-технической базы.

Ключевые слова: социальное предприятие, тенденции развития социального бизнеса, конкуренция, трудности, перспективы развития.

Kichuk Nadezhda

PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTERPRISES IN UKRAINE

The article defines the concept of "social enterprise". The development of social enterprises in Ukraine and abroad is researched. The social importance of the emergence of this type of business in recent years has been determined. The composition and directions of activity of social enterprises in Ukraine were analyzed. The main tendencies of development of social business in our state were investigated. The main difficulties faced by entrepreneurs in the process of their activities are: lack of financial support, namely: lack of or difficult access to grants or other financial

support from funds, partners, investors or the state to expand or start a business. The prospects of development of social entrepreneurship in Ukraine are determined. They include: legislative and financial support from the side of the state, local authorities, training of managers of social enterprises and expansion of production and technical base.

Key words: social enterprise, tendencies of social business development, competition, difficulties, prospects of development.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні все більшої популярності набуває така форма бізнесу, як соціальне підприємництво. Маючи на меті покращення добробуту населення, працевлаштування, допомогу вразливим верствам населення, соціальне підприємництво все ж таки бізнес, головна мета якого - отримання прибутку. Визначенню основних тенденцій даного виду підприємництва, його основним труднощам та перевагам присвячується дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах таких відомих економістів, як П. Друкер, А. Сміт, Й. Шумпетер розглядаються основи підприємництва як у загальнотеоретичному, так і в практично-функціональному плані. Дослідженням соціальних аспектів підприємництва займалися вчені А. Арапетян, О. Архипчик, О. Бігняк, В. Бобров, Г. Осовська, Кіреєва О.Б. [1, с.2] , Свинчук А.С.. Досвід та роботи цих видатних економістів дозволяють зробити огляд основних положень щодо створення та функціонування підприємств соціальної сфери.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Але під впливом часу поняття «соціального підприємства» постійно змінюється, виникають нові визначення, враховуючи реалії сучасності та досвід останніх років в Україні та в світі. Не зовсім дослідженими залишаються напрями розвитку соціального підприємництва, їх вплив на соціальний розвиток держави та регіонів. Питання державного регулювання соціального підприємництва ще залишається відкритим у вітчизняній науці та потребує належного нормативно-правового обґрунтування.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – на основі визначення поняття «соціальне підприємництво» та виявлення його основних задач у вирішенні соціальних проблем, дослідити перспективи розвитку соціальних підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Соціальне підприємство – це бізнес, метою якого є вирішення соціальних проблем. Прибутки соціального підприємства спрямовуються головним чином на розвиток бізнесу, громадські справи чи на вирішення гострих суспільних проблем. Таке підприємство діє за всіма законами бізнесу і приносить прибуток, тому не вважається благодійною організацією. Воно поширюється на такі галузі, як освіта, охорона навколишнього середовища, боротьба з бідністю, захист прав людини тощо) [2, с.19].

Соціальне підприємництво динамічно розвивається в європейських країнах, вирішуючи проблеми безробіття, соціального захисту, громадського залучення тощо. Головна місія соціального підприємництва – приносити користь суспільству.

Позитивні ефекти від діяльності соціальних підприємств:

- допомога у подоланні соціальної ізоляції – зокрема, працевлаштування людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику;

- знаходження нових шляхів для реформування державних соціальних послуг;

- залучення громадян до участі у соціальних ініціативах на волонтерських засадах, об'єднання громад навколо соціальних проблем;

- поява нових видів соціальних послуг, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу у зв'язку з малоприбутковістю, непопулярністю, відсутністю належної професійної підготовки;

- більш ефективне використання наявних ресурсів регіону у вирішенні соціальних проблем;

- зниження навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем (актуально в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів).[3]

З початком бойових дій на сході кількість вразливих груп населення в Україні шалено зростає. Вимушено переміщені особи, ветерани АТО, діти загиблих воїнів та ті, хто отримав інвалідність через війну, отримують пільги від держави. Однак ці пільги не вирішують проблем соціальної адаптації і працевлаштування. Коштів у бюджеті не вистачає на усі потреби соціальної сфери. Українська ситуація не унікальна – світовий досвід говорить, що успішне й

ефективне вирішення проблем суспільства можуть запропонувати підприємці. Саме цю ідею взяло за основу керівництво Western NIS Enterprise Fund, запускаючи програму «Соціальне інвестування». Її завдання – допомагати тим, хто вирішив не чекати допомоги від держави, а реалізувати власну ініціативу, спрямовану на вирішення певної проблеми. Йдеться про соціальні підприємства – бізнес, який створений, щоб заробляти й бути стабільним фінансово, а за допомогою прибутку чи своєї діяльності вирішувати проблеми громади в соціальній та екологічній сферах) [4].

Серед найбільш відомих українських прикладів – соціальна пекарня «Горіховий Дім» у Львові. Тут випікається печиво, яке реалізується в ресторанах та кав'ярнях. Нещодавно почали працювати також їдальня та кейтеринг. «Горіховий дім» підтримує жінок, які опинились в тяжких життєвих обставинах та не мають місця проживання: за рахунок прибутку утримує спеціальну оселю, а також надає їм роботу в пекарні. Популярна у Києві піцерія Pizza Veterano, де готують ветерани АТО, — теж соціальне підприємство.

Можна сказати, що за останні три роки в Україні стався бум соціального підприємництва, обумовлений економічною та соціальною ситуацією в країні. І все ж для України такі підприємства поки що лишаються новинкою.

У європейських країнах цей сектор давно і добре розвинений. Наприклад, у Німеччині нараховується близько 100 тисяч соціальних підприємств, на яких зайняті понад 2,5 мільйона працівників. Для порівняння: це утричі більше, ніж працівників у галузі виробництва авто, де працює 750 тисяч робітників.

Вже понад 20 років у Німеччині діє організація Social impact, яка підтримує і консультує соціальні підприємства, позиціонуючи себе як «агентство соціальних інновацій». Кілька тисяч стартапів із соціальною місією вже розпочали свою роботу завдяки допомозі експертів з Social Impact. З 2011 року запроваджена інкубаційна програма Social Impact labs. Це платформа для соціальних підприємців та фрілансерів, яка пропонує робочий простір, необхідне навчання та можливість познайомитись з потенційними партнерами. Тут соціальних підприємців розглядають як «фантазерів та крайніх реалістів з інноваційними рішеннями», які керуються місією соціального поліпшення) [4].

В соціальному бізнесі завжди залишається актуальним питання фінансування, і Німеччина не є виключенням. Соціальних підприємств кредитують федеральні банки, у них інвестують венчурні фонди. Поруч із цим набувають популярності краудфандинг і групові інвестиції.

Німецькі соціальні підприємства вирішують проблеми незахищених верств населення: мігрантів та біженців, безробітної молоді та людей з інвалідністю. Наприклад, міжнародна платформа Кірон дає змогу біженцям здобути освіту і кваліфікацію дистанційно – у будь-якому місці і в будь-який час. Місія полягає в тому, щоб усунути бар'єр, з яким зіштовхуються біженці під час інтеграції в нове суспільство.

Інший приклад – програма Code Door, де молодь з біженського середовища у віці 13-30 років набуває навичок програмування на подарованих або пожертвованих ноутбуках. Студенти вивчають програмування та здобувають професійний досвід, і одразу знайомляться з майбутніми роботодавцями. Підприємство 3D Resusclement поєднує соціальну місію з екологічною. Тут виробляють волокна для 3D друку з пластикових відходів і разом з тим сприяють професійній підготовці й працевлаштуванню жінок-мігранток. Це одночасно сприяє зменшенню кількості пластикових відходів, розвитку 3D-поліграфічної промисловості та підвищенню зайнятості. У Великобританії, як вважається, соціальне підприємство з'явилося ще 1844 року, але, як і в Україні, за останні три роки відкрило в собі «друге дихання». Наразі у країні працюють близько 70 тисяч соціальних підприємств. Їх внесок в економіку становить 24 мільярди фунтів стерлінгів на рік, а це близько 9% ВВП країни. Соціальні підприємства залучені в кожен сектор економіки: будівництво, транспорт, переробку відходів, торгівлю, громадське харчування, «зелену енергетику» та навіть театр. Бізнес-ідеї британських соціальних підприємств часто досить інноваційні. Наприклад, веломайстерня Peloton Liverpool реставрує старі дитячі велосипеди для тих, хто не має можливості їх купити. Водночас у майстерні мають змогу працювати люди, які з певних причин не могли би знайти іншу роботу: наприклад, ті, хто бореться з алкогольною залежністю.

Ще один позитивний приклад з Великобританії – танцювальна студія Dance Lyf CIC. Молодь, яка не має освіти та роботи, може пройти тут навчання і отримати роботу фітнес-тренера. Через танці та заняття фітнесом студія також просуває здоровий спосіб життя, залучаючи до нього як молодь, так і людей похилого віку.

Як бачимо, соціальне підприємництво може набувати найрізноманітніших форм та охоплювати різні сфери діяльності. Однак усі такі підприємства мають чітку соціальну мету, на яку спрямовують значну частину своїх прибутків. З іншого боку, прибуток – це хоч і не єдиний, проте важливий критерій успішності соціального підприємства, який гарантує його сталий розвиток і втілення соціальної місії.

Соціальні підприємства є, передусім, представниками малого та середнього бізнесу, який відіграє ключову роль у створенні робочих місць і розвитку економіки, що має бути пріоритетом для сучасної України) [4].

У період з серпня до вересня 2016 року було розроблено критерії та методології для підбору запитань до респондентів, створено перелік запитань до респондентів та проведено їхній аналіз, розроблено та розміщено на платформі «Google» - Google Форми – опитувальну анкету українською мовою. Анкета призначена для заповнення зареєстрованим в Україні суб'єктом господарювання (юридичною особою та фізичною особою-підприємцем) приватної форми власності та дає змогу визначити приналежність такого суб'єкта господарювання до соціальних підприємств, отримати детальну інформацію про соціальну та комерційну складові діяльності такого суб'єкта господарювання. Участь в анкетуванні та розміщення у Каталозі соціальних підприємств України 2016-2017 рр. є безкоштовним та добровільним. Анкетування тривало з жовтня 2016 року до травня 2017 року по всій території України, окрім Автономної Республіки Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Оскільки в Україні не існує закону, який би визначав соціальне підприємство та його характеристики, відбір соціальних підприємств для розміщення у Каталозі та аналізу у підсумковому звіті відбувся з урахуванням наступного визначення: соціальні підприємства – це

організації (незалежно від організаційно-правової форми), які вирішують соціальні та/чи екологічні проблеми. Окрім того, організація повинна відповідати хоча б одному з наступних критеріїв:

- працевлаштування вразливих груп населення (ветерани АТО, ВПО, люди з інвалідністю, мешканці сільської місцевості та інше);

- частина чи весь прибуток від діяльності спрямовується на підтримання статутної діяльності ГО, БО чи БФ;

- частина чи весь прибуток виділяється на фінансування окремих видів послуг для соціально вразливих груп населення / підтримки соціальних, культурних чи спортивних заходів, проектів.

Під час формулювання даного визначення та критеріїв соціального підприємства було важливим зробити їх зрозумілими та простими, щоб організації, які не здогадувалися, що їх діяльність є соціально підприємницькою, змогли ідентифікувати свою організацію як таку та зареєструватися. За 8 місяців було отримано 167 анкет з яких було відібрано 150 соціальних підприємств до Каталогу соціальних підприємств 2016-2017 рр., що відповідали визначенню та хоча б одному з наведених вище критеріїв.

Таким чином, до Каталогу та аналізу в підсумковому звіті увійшли лише ті соціальні підприємства, які погодилися надати про себе інформацію і відповідали основним критеріям відбору. Серед представлених в Каталозі соціальних підприємств, за останні 10 років (з 2008 до 2017 року) було зареєстровано 112 соціальних підприємств, з них 66 соціальних підприємств були зареєстровані у 2016-2015 рр. Найстаріше соціальне підприємство було відкрито у 1933 році (рис.1).

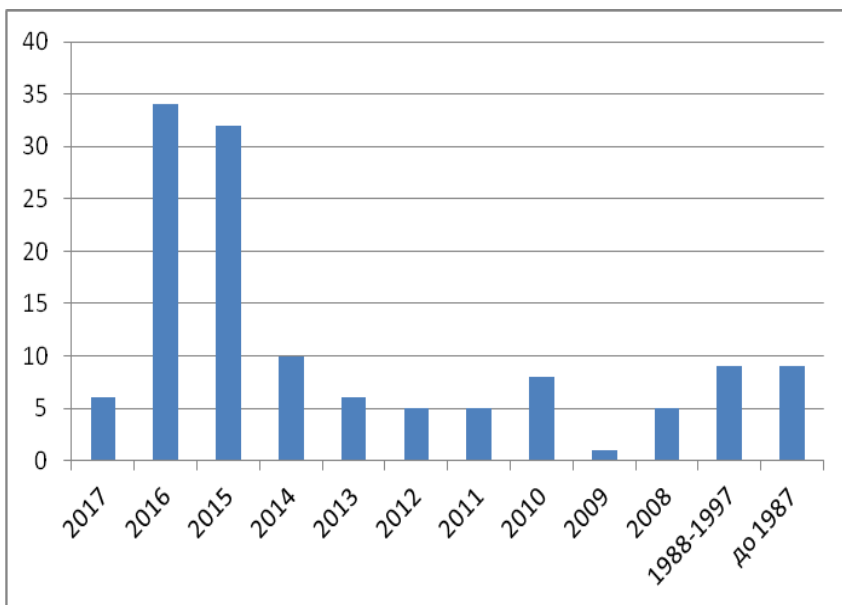

Рис.1. Дати заснування соціальних підприємств в Україні

Серед отриманих анкет, найбільше соціальних підприємств на території України розташовується в Київській області – 38 соціальних підприємств, з яких 30 – в місті Київ. На другому місці за кількістю соціальних підприємств - Львівська область (15), третє – Полтавська область (9). Загалом, серед зареєстрованих соціальних підприємств, 122 соціальних підприємств розташовані в містах, 4 – в селищах міського типу, 24 – в селах. Основні види діяльності соціальних підприємств наведено на рис.2. Згідно рис. 2 можна дійти висновків, щодо основними видами діяльності для соціальних підприємств в Україні є: вирощування та збут сільськогосподарської продукції, швейне виробництво, харчова промисловість, кафе, ресторани, юридичні та консалтингові послуги. До найменш популярних сфер можна віднести: ремонт та будівництво, виробництво музикальних інструментів, мистецтво.

Рис.2. Зміст діяльності соціальних підприємств в Україні

Лише 23 з 150 соціальних підприємств вказали прибутки за 2015 і 2016 роки. Середнє значення прибутку 23 соціальних підприємств за 2015 рік - 924 128 грн, за 2016 рік - 866 315 грн. Хоча середній показник прибутку зменшився на 57 813 грн., у більшості соціальних підприємств (17 з 23) спостерігалось підвищення прибутків у 2016 у порівнянні з 2015 роком (88 соціальних підприємств не вказали свій прибуток за жоден із вище зазначених років, або через відсутність прибутків у ці роки, або соціальних підприємств ще не існувало, або це комерційна таємниця. Решта 39 соціальних підприємств вказали лише одну суму. Щодо розподілу прибутків соціального підприємства, 33 соціальних підприємства не дали відповідь на дане запитання, через власну неприбутковість, відсутній прибуток чи з інших причин. 95 соціальних підприємств реінвестують від 5% до 100% власного прибутку, середнє значення – 74%, мода – 100%. 79 соціальних підприємств виділяють від 5% до 100% прибутку підприємства на соціальні цілі. Середнє значення становить – 36%, мода – 10%. 21 соціальне підприємство відраховує від 5% до 90% прибутку у категорію «інше». Відповідно до отриманих пояснень, до цієї категорії належить: обладнання та покращення робочих місць, оплата праці, відрахування управлінській компанії, зобов'язання перед інвестором, відрахування на статутну діяльність фонду. Середнє значення – 32%, мода – 10% [3].

Згідно проведеного дослідження, соціальні підприємства України, виділяють наступні основні труднощі, з якими вони стикаються у роботі. (рис.3)

Відповідно до отриманих відповідей головною складністю є: відсутня фінансова підтримка, а саме: відсутні чи важкий доступ до грантової чи іншої фінансової підтримки від фондів, партнерів, інвесторів чи держави для розширення чи початку бізнесу. На другому місці – нестача кваліфікованих кадрів / волонтерів, через відсутність людей з відповідною освітою чи неможливістю соціального підприємства оплатити роботу фахівця високого рівня. На третьому місці – відсутнє власне приміщення чи занадто висока ціна оренди та відсутня підтримка держави / місцевої влади. Відповідно до відповідей, соціальним підприємцям не вистачає підтримки держави у формі: торговельних преференцій, сприяння у законному отриманні землі учасниками АТО, державне співфінансування послуг чи

допомога в оплаті оренди приміщення, створення програм підтримки соціального підприємництва.

На сьогоднішній день 23 соціальних підприємства зазначили про існування труднощів, які пов'язані із законодавством України. Сюди відноситься: недосконала законодавча база для діяльності соціальних підприємств, щодо малого та середнього бізнесу, часта зміна законодавства, заплутаність законодавства (зокрема, податкового).

Рис. 3. Основні труднощі соціальних підприємств в Україні

Потребують закупівлі обладнання чи модернізації існуючого, розширення матеріально-технічної бази 21 соціальне підприємство. Відсутній ринок збуту чи складнощі з виходом на закордонні ринки, проблеми з пошуком клієнтів – вважають складністю для діяльності свого підприємства 20 соціальних підприємств.

18 соціальних підприємств вказали на нерозуміння чи недовіру людей до соціальних підприємств: відсутність розуміння (безкоштовне означає не якісне або люди не розуміють навіть щось робити безкоштовно), а як наслідок поваги до соціальних підприємств; зневіра людей у соціальні ініціативи та у власні сили; скептичне ставлення, мала обізнаність суспільства щодо поняття та суті «соціальне підприємництво»; низький рівень соціальної свідомості.

Конкуренція – проблема, яку також відзначають соціальні підприємства. Соціальним підприємцям важко зорієнтуватися у конкурсних проектах, необхідно виконувати різні завдання власними силами (вести специфічну бухгалтерію соціального підприємства, менеджмент, визначення стратегії продажів, знання щодо виходу в рітейл тощо).

Серед труднощів, з якими стикаються соціальні підприємці слід виділити наступні: недостатньо обігових коштів, високі податки, політична нестабільність, АТО, відсутність досвіду маркетингу, необхідність навчання членів соціального підприємства, високі відсоткові ставки за кредитами. На сьогодні 7 соціальних підприємств вказали про складнощі у роботі підприємства внаслідок проблем із закупівлею сировини та бюрократією. Низьку платоспроможність населення, на яке орієнтована продукція чи послуги, вказали 5 соціальних підприємств. Також зазначені труднощі пов'язані з менеджментом персоналу, фінансовою нестабільністю, недостатньою інформаційною підтримкою засобів масової інформації діяльності підприємств. Відсутні українські приклади для наслідування, про які знають соціальні підприємці, - також одна з головних проблем. Серед інших складнощів у роботі соціальних підприємців в Україні: корупція, відсутній бізнес-план чи стратегія підприємства, низький темп виробництва, брак часу чи інновативності, нерівні початкові умови початку діяльності, відсутня інфраструктура.

Соціальні підприємці також вказали три основні фактори, що сприятимуть розвитку їхнього соціального підприємства (рис.4).

На першому місці опинилися два фактори: фінансова підтримка та підтримка держави, місцевої влади. Фінансова підтримка, згідно отриманих відповідей, це гранти, підтримка спонсорів для розширення діяльності соціального підприємства. Очікувана підтримка від держави чи місцевої влади має вигляд: створення сприятливої державної політики, програм підтримки розвитку соціальних підприємств, співпраця соціальних підприємств та представниками місцевої влади, розміщення державних замовлень, підтримка у наданні пільгових умов для оренди приміщення чи вирішення інших питань.

Рис. 4. Основні фактори, що сприятимуть розвитку соціальних підприємств

Друге місце також розділили два фактори: навчання керівників соціальних підприємств та розширення виробничо-технічної бази. Соціальні підприємці вказали, що їм бракує інформації про особливості ведення соціально підприємницької діяльності, ментора, ознайомлення з реальними кейсами соціального підприємництва в Україні та світі.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отже, необхідно зауважити, що соціальні підприємства в Україні – відносно «новий» вид бізнесу, націлений на вирішення передусім соціальних потреб населення як то: працевлаштування, навчання, матеріальна допомога, допомога вразливим верствам населення. Але все одно – це бізнес, який передусім ставить на мету – отримання прибутку. В останній час в Україні відбувається бурхливе поширення даного виду бізнесу, який несе користь як населенню так і державі. Адже він також вирішує масу соціальних та економічних проблем населення. Важливо відзначити, що соціальні підприємства потребують уваги та допомоги з боку держави, адже державна влада буде сприяти вирішенню таких питань соціальних підприємств, як: створення сприятливої державної політики, програм підтримки розвитку соціальних підприємств, співпраця соціальних підприємств з представниками місцевої влади, розміщення державних замовлень, підтримка у наданні пільгових умов для оренди приміщення чи вирішення інших питань. Відкритими залишаються також питання навчання керівників соціальних підприємств та розширення виробничо-технічної бази, адже досвід ведення бізнесу в соціальній сфері ще не достатній в Україні. Але, можна сказати, що на сьогоднішній день соціальні підприємства вже роблять вагомий внесок в економіку України.

Література

1. Кіреєва О. Б. Соціальне підприємництво як засіб соціального розвитку / О. Б. Кіреєва // Пробл. упр. соц. та гуманіст. розв. : матеріали III регіон. наук.-практ. конф. / за заг. ред. В. Г. Вікторова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 79 – 82.
2. Сандакова О. Соціальне підприємництво: що це? / О. Сандалова // Наша громада. – 2010. – № 1. – С. 19 – 24.

3. Підсумковий звіт за результатами дослідження «Соціальні підприємства в Україні» Київ-2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// <http://www.socialbusiness.in.ua>

4. Назарук В. Соціальні підприємства – новий тренд в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу://<https://nv.ua/ukr/opinion/nazaruk/sotsialni-pidprijemstva-novij-trend-v-ukrajini-338577.html>

1. Kirieieva O. B. Sotsialne pidpriemnytstvo yak zasib sotsialnoho rozvytku / O. B. Kirieieva // Probl. upr. sots. ta humanist. rozv. : materialy III rehion. nauk.-prakt. konf. / za zah. red. V. H. Viktorova. – D. : DRIDU NADU, 2009. – S. 79 – 82.

2. Sandakova O. Sotsialne pidpriemnytstvo: shcho tse? / O. Sandalova // Nasha hromada. – 2010. – № 1. – S. 19 – 24.

3. Pidsumkovyi zvit za rezultatamy doslidzhennia «Sotsialni pidpriemstva v Ukraini» Kyiv-2017 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:// <http://www.socialbusiness.in.ua>

4. Nazaruk V. Sotsialni pidpriemstva – novyi trend v Ukraini. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu://<https://nv.ua/ukr/opinion/nazaruk/sotsialni-pidprijemstva-novij-trend-v-ukrajini-338577.html>

***Рецензент:** Сментина Н.В., д.е.н., доцент, зав. каф. економіки права та управління бізнесом Одеського національного економічного університету*

19.04.2018